

УДК 81'22:002.1-028.22

КУЛЬТУРНИЙ СЕМІОЗИС: ДО ПОНЯТТЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КНИГИ

Андрейчук Н.І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000
E-mail: nadiyaan@gmail.com

У статті досліджено інтердисциплінарні (філософські, психологічні та семіотичні) засади тлумачення візуального розуму та особливості сприйняття візуальних книг. Точкою відліку для розгляду останніх обрано особливості семіозису в мультимодальних текстах. Уточнено поняття візуального тексту, яке пов'язується з культурним семіозисом як процесом «співпраці» між знаками, об'єктами та інтерпретантами. Проаналізовано українські відповідники англійського терміна "visual intelligence", уточнено його розуміння як здатності людини до інтелектуальної репрезентації зорових знаків. У контексті розгляду візуального розуму запропоновано тлумачення процесів знакотворення та інтерпретації знаків через встановлення зв'язку знання і розуміння. Розглянуто місце візуальних книг у сучасному книжковому просторі, наведено низку причин, які пояснюють їх стрімкий розвиток.

Ключові слова: візуальний розум, культурний семіозис, візуальна книга, репрезентація, знакотворення, інтерпретація, мультимодальність.

Андрейчук Н.И.

Культурный семиозис: к понятию визуальной книги

В статье исследованы интердисциплинарные (философские, психологические и семиотические) основы толкования визуального ума и особенности восприятия визуальных книг. Точкой отсчета для рассмотрения последних избрано особенности семиозиса в мультимодальных текстах. Уточнено понятие визуального текста, которое соотносится с культурным семиозисом как процессом «сотрудничества» между знаками, объектами и интерпретантами. Проанализированы украинские соответствия английского термина "visual intelligence", уточнено его понимание как способности человека к интеллектуальной репрезентации зрительных знаков. В контексте рассмотрения визуального разума предложено определение процессов знакообразования и интерпретации знаков через установление связи знания и понимания. Рассмотрено место визуальных книг в современном книжном пространстве, предложено несколько причин их стремительного развития.

Ключевые слова: визуальный разум, культурный семиозис, визуальная книга, репрезентация, знакообразование, интерпретация, мультимодальность.

N. Andreichuk

Cultural semiosis: towards the notion of visual book

This paper identifies interdisciplinary premises (philosophical, psychological and semiotic) of defining visual intelligence and approaching visual books as the respective concept's definition has been rather vague. The author states that the initial analysis should focus on semiotic features of visual and multimodal texts. In the context of cultural semiosis visual text is viewed as the process of "cooperation" of signs, objects and interpretants. Part of the article is specifically concerned with the analysis of Ukrainian equivalents of the English term "visual intelligence" and it is specified that it refers to the human ability of intellectual representation of visual signs. The author considers the processes of sign formation and sign interpretation by invoking the hypothesis that they

are inseparable from the correlation between knowledge and understanding. It is claimed that humanity is entering the era of visuals, thus a number of explanations of the growing importance of visual books are offered.

Key words: visual intelligence, cultural semiosis, visual book, representation, sign creation, interpretation, multimodality.

To understand visual intelligence is to understand, in large part, who we are.

Donald D. Hoffman

Вступ. В останній день роботи Національного книжкового «Форуму видавців у Львові» (15–18 вересня 2016 р.) в ефір вийшла чергова передача в рамках проекту skgrup.ua [3]. Гостем студії був Павло Гудімов, музикант, куратор українських і міжнародних мистецьких проєктів, засновник культурного холдингу «Гудімов арт-проєкт», розмову з яким вели Роман Скрипін, відомий український медіа-менеджер, журналіст, телеведучий, один із засновників «Громадського телебачення»,¹ та Данило Яневський, доктор історичних наук, редактор, теле- та радіоведучий, заслужений журналіст України. Основна теза обговорення: ми вступаємо в «еру візуалів». Вибір такої теми зумовлений тим, що останнім часом візуальна інформація стає домінуючою. Тому початок 2000-х років прийнято вважати закінченням «ери слова» і початком «ери візуалів». Отже, ми стоїмо на порозі революційної зміни традиційних уявлень про книгу. Саме це й спонукало автора статті замислитись над низкою питань: що таке «візуальний розум»? Які книги слід вважати візуальними? Які особливості семіозису в мультимодальних текстах? Як навчитися «зчитувати» візуальну інформацію? Щоб бодай спробувати відповісти на них, у цій статті ставиться **мета** показати зв'язок інтердисциплінарного (філософського, психологічного та семіотичного) тлумачення функціонування розуму та особливостей сприйняття візуальних книг.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Таким майже метафізичним питанням як функціонування розуму займається сьогодні когнітивна наука. Поєднуючи здобутки філософії, психології, штучного інтелекту, нейронауки, антропології та мовознавства, вона докладає зусиль, щоб дослідити ум і розум (*mind and intelligence*). Це завдання сучасні науковці почали розв'язувати в середині 1950-х років. Саме тоді виникають перші сучасні теорії тлумачення розуму. Згодом у 1979 р. у Массачусетсі було засноване Товариство когнітивної науки

(*Cognitive Science Society*), яке у серпні того ж року провело першу конференцію. З того часу вони відбуваються щороку. Матеріали цих конференцій є головним джерелом нових ідей щодо наукового вивчення мислення.

У 2000 р. Ноам Чомський зазначав: «Термін “когнітивна наука” інколи використовується для емпіричного вивчення когнітивних здатностей (зорове сприйняття “бачення” (*vision*), мова, судження (*reasoning*) тощо, компонентів науки про людську природу, які, ймовірно, не формують унітарну дисципліну); а інколи — для розгляду природи розуму (*mind*)» [17, 165]. Видається, що оскільки вивчення *vision* і *reasoning* може здійснюватись лише шляхом аналізу функціонування розуму, то дослідження останнього охоплює осягнення всіх когнітивних здатностей людини і його не можна відділяти від аналізу інших складників людської природи. Слід одразу зазначити, що вживання терміна «розум» як відповідника “*mind*” не завжди є адекватним. Цей український термін вітчизняні філософи застосовують у дуже широкому семантичному діапазоні. Принаймні в різних українських перекладах. Зокрема, його використовують для відтворення чи не всіх основних інстанцій душі відомих у класичній філософії: *ratio, mens, intellectus, ingenium, animus, spiritu, Vernunft* тощо. Олег Хома, доктор філософських наук, перекладач багатьох філософських текстів з французької й латини, автор коментарів до них, один із перекладачів і редакторів українського видання «Європейського словника філософій»², зазначає, що, «якщо ця тенденція збережеться, ми

¹ Канал, який був заснований в червні 2013 р. 15-ма журналістами і розпочав мовлення в прямому ефірі 22 листопада 2013 р. у зв'язку з подіями Євромайдану. «Громадське телебачення» стало найпопулярнішим джерелом інформації про події на Євромайдані й завоювало репутацію голосу української революції.

² Унікальний словник, укладений європейськими дослідниками під керівництвом професора Барбари Кассен (Університет Париж IV Сорбонна). Метою проєкту є пояснення філософських неперекладностей, що існують у різних європейських мовах. Французька версія «Європейського словника філософій» побачила світ у 2004 р. Українська версія, перший том якої вийшов друком 2009 р., стала другою у світі. Вона не є перекладом початкового французького видання, адже пояснення того чи того філософського терміна однією мовою відрізняється від аналогічного тлумачення іншою. Тому українське видання Словника (на сьогодні опубліковано 4 томи: 1 т. — 2009 р., 2 т. — 2011 р., 3 т. — 2013 р., 4 т. — 2016 р.) містить низку оригінальних статей і доповнень. Для українських перекладачів та співавторів проєкту переклад Словника став особливим викликом насамперед через те, що завдання відтворити українською мовою одразу весь космос європейського філософування потребувало задію-

ризикуюємо невдовзі здійснити остаточне спрощення, лишивши у філософському лексиконі саме тільки слово «розум» для позначення всього, що може бути позначене» [7, 175]. Він пояснює таке розширене тлумачення терміна зародковим станом історико-філософської культури і пропонує обмежитись вузьким тлумаченням. Основним аргументом Олега Хоми є твердження, що українське «розум» вказує передовсім на силу, розвиненість інтелектуальних якостей, властивих окремим людям, на притаманну їм «розумність / нерозумність». Проте насправді воно непридатне для позначення того підрозділу «душі», який у латиномовній традиції найчастіше позначають терміном *mens* [7, 175]. Олег Хома пропонує цю найвищу частину душі, «синтетичне поняття, що вказує на суб'єкта усього комплексу мисленнєвої активності», позначати українським відповідником «ум», а індивідуальні розбіжності здобутків, здібностей, інтересів, захоплень, обдарованості, властиві різним людям більшою чи меншою мірою — відповідником «розум» [7, 177]. В англійських тлумаченнях цим двом термінам відповідають *mind and intelligence*. Олег Хома наголошує, що у дебатах навколо *Philosophy of Mind* («філософії уму»)³ виражається робота сучасної англосаксонської думки, яка нерозривно пов'язана з неологізмами, сенс яких важко відтворити в інших мовах, відмінних від англійської, котра на ідіоматичному рівні глибоко пов'язана з аналітичною традицією [7, 179].

Одним із питань, яке опинилося сьогодні в центрі уваги когнітивістів, є така когнітивна здатність як «візуальний розум» (*visual intelligence*). Термін *intelligence* пов'язаний з латинським *intellectus*. Латина середньовічних шкіл мала низку понять для позначення ментальної єдності інтелектуального уявлення, які є суттєвими для цього дослідження: *intellectus* — інтелектуальна здатність, а часто й внутрішні об'єкти міркування; *species intelligibilis*, на протилежність *species sensibilis*, зосереджує увагу на інтелектуальній репрезентації речі, спочатку позначаючи терміном *species* щось на кшталт «виду», «зовнішнього вигляду», «образу»; *verbum mentis* чи *verbum cordis* — буквально: мовлення уму чи серця, вказує, згідно з Августином, на паралелі між людською думкою і божественним Словом; *intention* — єдність думки як спрямованої до якогось зовнішнього об'єкта [12, 279]. У 17 ст. при перекладі праць

вання всіх наявних і відкриття нових можливостей українського філософського дискурсу.

³ З розвитком когнітивних наук з'являється погляд на філософію уму (*Philosophy of Mind*) як на нову парадигму, яка засвідчує поворот сучасної філософії, що прийшов на зміну «лінгвістичному повороту» (*linguistic turn*) початку ХХ ст. Ця філософія мала до певної міри замінити чи розвинути філософію мови, оскільки спиралася на успіхи когнітивних наук.

Декарта французькою мовою латинське слово *intellectus* відтворювали не як «інтелект», а як «здатність розуміти» — *entendement*. В Англії воно зустрічалося ще з 12 ст. (Оксфордський псалтир 1120)⁴. У 16 ст. воно фігурує у Мішеля де Монтеня (1533–1592), але позначає радше якість, аніж здатність, властиву «людям, здатним розуміти». Він же використовує термін *intelligence* у значенні *розумність розуміння* [15]. Видається, що зв'язок такого тлумачення з українським терміном «розум» є очевидним, однак у «Філософському словнику» В. Шинкарука [16] окреме гасло «Розум» відсутнє, є тільки гасло «Розум і розсудок». Тобто розум розглядається лише як одна з двох, вища, властивість мислення. Розум означається як здатність людини не тільки до оперування абстрактними поняттями, а й до творчості, до виходу за межі того відомого, усталеного знання, тоді як розсудок — здатність людини виконувати формальні, усталені дії. У згаданому словнику знаходимо також гасла «Інтелект» та «Інтелект активний і пасивний». Інтелект тлумачиться як вища пізнавальна здатність мислення, яка принципово відрізняється творчим активним характером від пасивно чуттєвих форм пізнання. Зазначається, що у філософії Києво-Могилянської академії інтелект активний вважався тією основною силою, завдяки якій чуттєві образи (*species sensibilis*) трансформуються в умоосязні (*species intelligibilis*) [16, 245]. З опорою на згадані тлумачення вважатимемо, що англійський термін “*visual intelligence*” відповідає українським «візуальний розум» чи «візуальний інтелект». Ці синонімічні поняття позначають здатність людини до інтелектуальної репрезентації зорових (візуальних) знаків.

Саме ідея репрезентації багато років була центральною при обговоренні інтенційності (*intentionality*) як здатності уму (*mind*) репрезентувати чи заміщати речі, властивості чи стани справ і ключовою для досліджень на перетині «філософії уму» (*philosophy of mind*) та філософії мови (див. зноску 1). Однак лише нещодавно вона почала відігравати вагомішу роль у філософії розуму, зокрема в теоріях свідомості [20].

Питаннями інтелектуальної репрезентації цікавились також психологи. Зокрема, відомий швейцарський психолог і філософ Жан Піаже (1896–1980) наголошував, що психологічні теорії інтелекту розташовуються між біологічними теоріями адаптації та загальними концепціями

⁴ Приблизно у 1120 р. єпископ Едвін склав так званий Трійчастий Псалтир, у якому латинський текст супроводжувався паралельними перекладами англо-нормандською та ранньоанглійською мовами. До цього періоду відноситься Оксфордський псалтир, переклади з якого лягли в основу більшості англо-нормандських версій.

пізнання, і вбачав паралелізм між біологічними вченнями про адаптацію та вузькоспеціальними теоріями інтелекту як явища суто психологічного [13, 70]. Попри відсутність єдності поглядів на природу інтелекту та певну методологічну кризу, спричинену тим, що психологи пов'язують з інтелектом різні типи поведінки та різні типи інтелектуальної активності, все ж більшість дослідників погоджуються, що «інтелект є ефективним використанням когнітивних, раціональних (*rational*), ментальних ресурсів, чимось, що включає мислення, зважування (*deliberation*), логічний хід думки (*reasoning*), обмірковування (*pondering*), пам'ятання (*remembering*), зважування альтернативних дій і, таким чином, використання ментальних репрезентацій» (виділення наше) [18, 21–22]. Петер Ланц наголошує, що говорити про дорациональний інтелект (*prerational intelligence*), наче говорити про «квадратне коло», а, говорячи про інтелект тварин, клітин, машин, ми вживаємо термін *intelligence* метафорично [18, 22].

Методологія дослідження. Сьогодні є низка репрезентаційних теорій свідомості, які пояснюють усвідомлення з погляду репрезентації і фактично ототожнюють інтенційність та репрезентацію. Дослідження природи інтенційності є інтегральним складником вивчення природи ўму і ведеться в контексті онтологічних та метафізичних питань, що стосуються природи ментальних станів: сприйняття, запам'ятовування, знання, відчуження тощо.

Одним із напрямів філософії, у якому структура свідомості розглядається з погляду першої особи (*as experienced from the first-person point of view*), є феноменологія. У феноменології центральною структурою досвідного пізнання визнається інтенційність⁵, спрямованість на щось, оскільки йдеться про «переживання» певного об'єкта. «Переживання» спрямоване на об'єкт завдяки вмісту чи значенню (яке репрезентує об'єкт) і завдяки відповідним умовам, що забезпечують це «переживання» [21].

Початково ідею репрезентації пов'язував з інтенційністю Франц Brentano, австрійський філософ (1838–1917), який тлумачив останню як властивість репрезентації покликатися на щось інше,

⁵ Латинська етимологія «інтенційності» вказує на ідею спрямованості чи напруженості. Англійське слово *tension* походить від латинського *tendere*, яке за словником I.X. Дворецького має чотири значення: 1) тягти, напружувати, витягати, протягати, натягати, надувати, розгашовуватися; 2) спрямовувати, тримати, прагнути, тяжіти; 3) мати схильність, прагнути, додавати зусиль, намагатися, спрямовуватися; 4) чинити опір, протидіяти, противитися, вести завзятий і довгий бій, протистояти, боротися [5, 1003].

ніж вона сама. Для Brentano всі ментальні дії або є репрезентаціями (*Vorstellung*), або засновані на певній репрезентації (як, наприклад, у разі судження або афективного руху). У послідовників Brentano питання інтенційності розвинулося на основі ідей репрезентації, яка розумілася як істотно спрямована на предмет (*Gegenstand*). Відповідно поняття інтенційного предмета досліджується з погляду репрезентації на основі розрізнення між самим зовнішнім предметом (об'єктом узятим як незалежний від думки або таким, що «постає перед» (*Gegen-stand*) думкою і притягує до себе наше уявлення), та іманентним об'єктом (*immanentes Objekt*) чи змістом (*Inhalt*) репрезентації, який єдиний має підстави вважатися «інтенційним об'єктом» [10, 379]. Зокрема, у Чарльза Пірса семіотика, як складова нормативної науки, підпорядковується загальним принципам феноменології, основним завданням якої є «кінцевий аналіз усіх видів досвіду (*the ultimate analysis of all experiences*)» (див. *phenomenology* у [22]). «Феномен», тобто досвід загалом, має три основні елементи, які є фундаментальними категоріями першості (*Firstness*), другості (*Secondness*) та третьості (*Thirdness*). Кожна з нормативних наук пов'язана з вивченням одного з них. Естетика розглядає першість у феноменах, тобто якісний аспект, етика — елемент другості, тобто аспект дії і реакції, а семіотика — третість, тобто аспект репрезентації (знакове відношення). Знак у Чарльза Пірса — це щось, що, репрезентуючи об'єкт, зумовлює інтерпретацію, яка веде до визначення через неї того ж самого об'єкта⁶. Тлумачення процесів знакотворення та інтерпретації знаків у контексті візуального розуму потребує встановлення зв'язку знання та розуміння (рис. 1).

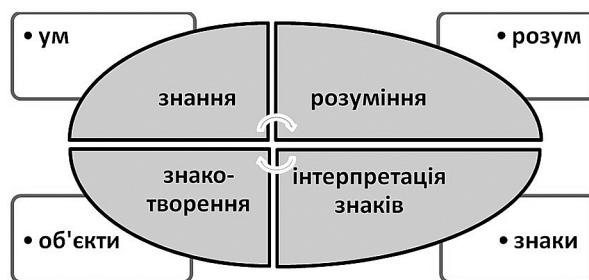


Рис. 1. Зв'язок ўму та розуму з процесами знакотворення та інтерпретації

⁶ Перше тлумачення знака Ч. Пірс дає у 1868 р. У ньому вказується, що знак має три відсилання (*references*) і є: 1) знаком для думки, яка його інтерпретує; 2) знаком для об'єкта, якому еквівалентна ця думка; 3) знаком у певному відношенні чи якості, яка встановлює його зв'язок з цим об'єктом (див. *sign* у [22]).

Результати дослідження та обговорення.

Для тлумачення центрального для цієї статті поняття візуальної книги вагомим є розуміння «візуального розуму» (*visual intelligence*), який забезпечує осмислення та інтерпретацію «візуальних текстів». Поняття візуального тексту пов'язуємо, перш за все з культурним семіозисом як процесом «співпраці» між знаками, об'єктами та інтерпретантами. Визначення семіозису як процесу, в якому щось функціонує як знак, стало класичним для семіотики. Однак різні семіотичні проекти породили різні ідеї стосовно його тлумачення. У традиціях структуралізму семіозисом вважається така дія, яка, встановлюючи взаємозалежність між означуваним і означувальним (Фердинанд де Соссюр) чи формою вираження і формою вмісту (у термінології Луї Ельмслева), породжує знаки. У семіотичному проекті Чарльза Пірса, який першим впровадив у семіотику термін «семіозис», він розглядається як процес, у якому об'єкт генерує знак, а знак породжує інтерпретанту, що генерує наступну інтерпретанту, *ad infinitum*. Відношення між репрезентаментом, об'єктом, інтерпретантою та основою визначає природу семіозису і має два вектори: репрезентація та детермінація. Об'єкт «детермінує» інтерпретанту, а репрезентамент та інтерпретанта «репрезентують» об'єкт. Таким чином, об'єкт репрезентації може бути пізнаний лише через дослідження породжених ним знаків. У листі до леді Велбі 12 жовтня 1904 р. Ч. Пірс підкреслює, що найвища міра реальності досяжна лише за допомогою знаків [19]. Семіозис — діяльність знака з вироблення своєї інтерпретанти, яка є єдиним можливим способом його функціонування і відображає єдину сутність відносин між знаком і універсумом. У діяльності ўму відбувається формування семіотичної моделі світу, яке стає можливим лише завдяки знакам. Відображений у свідомості людини світ перетворюється в образ світу, що становить початкову точку творення знака. Беручи за основу переконання про те, що будь-яке породження смислу вже є діянням культури, будемо розглядати семіозис як культурний процес, який лежить в основі формування життєвого світу людини⁷. Останній розглядаємо як «ум» — «суб'єкт усього комплексу

⁷ Е. Гуссерль ввів це поняття в роботі «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія» [4], перша частина якої вийшла в січні 1936 р. у Белграді, а повне видання — лише після смерті автора. Так, філософ, розвиваючи ідею життєвого світу, стверджує, що останній є смисловим фундаментом усього людського знання. Він породжується життєвою активністю трансцендентального «Я», є теоретичним узагальненням на основі очевидностей первинного досвіду, тобто самого життєвого світу, який надає матеріал, у тому числі й для філософських побудов [4, 152].

мисленнєвої активності», який забезпечує процес знакотворення, тобто встановлення зв'язку між світом речей і світом мови. Отже, культурний семіозис тлумачимо як комунікативно орієнтований процес кодування культурних текстів. Якщо таке кодування відбувається шляхом використання іконічних знаків⁸ або їх поєднання з символами (вербальними знаками), то утворюється «візуальний» текст.

Що ж вважати візуальною книгою? У широкому розумінні книга⁹ — це результат культурного семіозису, тобто предмет матеріальної культури, який, як зазначає Олександр Іоффе, від самого початку є джерелом знань, накопичених соціумом, і слугує засобом передачі та розвитку цих знань [8]. Сучасні дослідники книги вважають, що натеper остання є не лише носієм інформації, але й явищем візуальної культури, художнім предметом [2]. Видається, що сьогодні ми є свідками вже нового витка спіралі, оскільки до перших візуальних текстів слід віднести наскельні зображення подій первісними людьми, як-от розписи Леванта¹⁰, які вважаються першими

⁸ З погляду категорій досвіду ікона є репрезентаментом, репрезентативною якістю якого є першість. Це означає, що якість, яку вона має як річ, забезпечує її здатність бути репрезентаментом. Таким чином, будь-що може представляти будь-що (*is fit to be a Substitute*), якщо є подібним до нього і породжує інтерпретанту через «асоціацію за подібністю» (див. *icon* у [22]).

⁹ Початком вивчення книги як феномену культури вважається 16 ст., коли Мішель Монтень вперше висловив думку про те, що книга є продуктом культури і вищою культурною цінністю. Інший представник італійського Відродження Паоло Верджеріо (1370–1444) побачив у книгах головний інструмент збереження родової пам'яті людей, ефективність якого перевищує всі інші способи передачі досвіду та досягнень від одного покоління до іншого. На початку ХХ ст. під впливом ідей бельгійського вченого Поля Отле книга стала об'єктом наукового вивчення у контексті спеціальної науки — книгознавства. Однак особливий інтерес дослідників викликало осмислення її феномену в 1920-х роках, коли О. Лов'ягін у 1926 р. опублікував у Ленінграді «Основи книгознавства», а М. Яновський через три роки (1929) у Києві видав «Про книгу. Досвід аналізу поняття “книга”». У цей же час була зроблена і перша спроба філософського осмислення книги. У 1922 р. книгознавець М. Куфаєв опублікував «Проблеми філософії книги». Закладаються основи функціонального підходу до вивчення книги, які розвиваються упродовж 20 ст. вітчизняним і зарубіжним книгознавством (О. Андрєєва, І. Баренбаум, Л. Волкова, А. Беловицька, Л. Волкова, А. Глухів, А. Говоров, Т. Зберський, Е. Еггер, М. Іоффе, К. Мігонь, І. Моргенштерн, Ю. Столяров, Ф. Функе, І. Шомракова, Г. Швецова-Водка, М. Червінський та ін.) (детальніше див. [1]).

¹⁰ Понад 700 ділянок доісторичних наскельних малюнків, віднайдених у східній частині Середземноморського узбережжя Іспанії і включених до Світової спадщини ЮНЕСКО у 1998 р. Вони датуються періодом верхнього палеоліту або (що більш імовірно) періодом мезоліту кам'яної доби. На малюнках зображені дрібні фігури людей і тварин.

відомими нам зображеннями подій [11, 9]. Якщо спочатку культурні тексти були візуальними, то це, очевидно, є свідченням того, що породження іконічних знаків є першою сходинкою культурного семіозису. З розвитком писемності та появою писемних книг, тобто «способу акумулювання сил культури й спадковості соціокультурного досвіду за посередництвом письмового слова» [9, 182], іконічні знаки стають одним із компонентів тексту. Рукописні книги у середньовічній Європі, які отримали назву «підсвічених рукописів» (*illuminated manuscripts*)¹¹ є воістину чудовими зразками таких мультимодальних текстів. Перші такі рукописи відносяться до 400–600 рр. н. е. і були головно створені в монастирях Ірландії та Італії, отож не дивно, що більшість з них мають релігійний зміст. Починаючи з 13 ст. зростає число світських «підсвічених» текстів [23]. Більшість цих рукописів були оформлені як кодекси (хоча зустрічаються сувої й тексти на окремих аркушах), отже, вони вже чітко відповідають сучасному визначенню книги як «втленню цільного інтелектуального утворення — документу в формі кодексу, що слугує в соціальній комунікації джерелом інформації, записаної в знаковій формі (виділення наше) на матеріальному носії» [14]. Історія засвідчує множинність матеріальних носіїв: камінь, глина, шкіра, папірус, шовк, дошка, папір, синтетичні матеріали. А виділена у визначенні вказівка на знакову форму книги є визнанням множинності типів знаків, які можуть бути носіями культурної інформації. З огляду на цю множинність виділяємо три типи книг: 1) містять лише візуальні знаки; 2) містять лише писемні знаки (ідеографічні, алфавітні, нотні, цифрові тощо); 3) є поданням перших і других. Історія книг засвідчує, що абсолютна більшість належать до другого типу, однак, як уже зазначалося, сьогодні спостерігаємо інтенсивний розвиток книг третього типу.

Чому ж настає ера візуалів? Її прихід не просто декларується культурологами, а засвідчується появою і швидким поширенням низки нових книжкових форматів, як-от: арт-буки, комікси, фотоальбоми, енциклопедії, підручники тощо, які оперують візуальною інформацією. До прикладу, легендарним став успіх книжкового видавництва Бенедикта Ташена у Німеччині, який експериментує з візуальною книгою¹². В Україні цей формат

¹¹ Початково назва стосувалася тих книг, для оформлення сторінок у яких використовувались золота та срібна барви, що наче «підсвічували сторінку», однак потім поширилась на всі книги з декоративними елементами [23].

¹² Сьогодні «Taschen» щороку продає 20 млн книг та є світовим лідером поміж видавництв візуальних

теж активно розвивається. Наприклад, наприкінці серпня цього року у «Видавництві Старого Лева» було видано арт-книгу «Скриня. Речі сили», створену письменницею Яриною Винницькою та художницею Юлією Табенською. На сторінці у «фейсбуці» Ковчег «Україна» автори написали: «Ми об'їхали цілу країну у пошуках народних скарбів та уклали список українського must-have: того, що повинно бути у серці і в хаті кожного українця. Зібрали і акуратно поскладали у скриню-ковчег, аби врятувати від глобалізаційного “потопу” і повернути у наші домівки». Арт-бук «Скриня. Речі Сили» — це спроба систематизувати те, з чого колись складався світ наших бабусь і що невблаганно зникає з нашого життя.

Висновки. Чому ж попри те, що використання різних семіотичних модусів у книгах має, як зазначалося, дуже давню традицію, зараз візуальні книги переживають відродження? Очевидно, що пояснення слід шукати не у «спрощенні» процесів інтерпретації. Про певне спрощення може йти мова лише у тих випадках, коли книга містить виключно візуальну інформацію, як-от: дитячі візуальні книги чи фотоальбоми. Здебільшого у візуальних книгах «робота» візуального розуму, який забезпечує встановлення зв'язку між невербальним знаком, об'єктом та інтерпретантою, ускладнюється тим, що вербальні та невербальні знаки утворюють гібридні сполучення, отже, читач декодує мультимодальний текст, і цьому треба навчатися. Сучасна когнітивна наука у пошуках відповіді на запитання, що ми бачимо і як ми бачимо, прагне виявити взаємовплив візуальної та вербальної семіотичних систем у мультимодальних текстах і вплив цього зв'язку на розуміння текстів. З погляду семіотики Ч. Пірса, який пояснював значення як витлумачену інтерпретанту об'єкта в цілості, а іконічний знак як такий, що не розділяє об'єкт і позначення (див. ікон у [22]), розуміння візуальних знаків є все ж «природнішим» і, очевидно, не випадково «бачу» метафорично означає «розумію». Ще одним поясненням причин широкого звернення до вираження ідей та емоцій засобами «візуальної мови» є можливість створення нових естетичних якостей. І, нарешті, візуальна книга гарно входить у сучасний глобалізований світ, оскільки текстуальна матриця (термін запропонований У. Еко [6, 259]) таких книг є більш універсальною і попри особливості культурного семіозису легше читається.

книг, серед яких видання про мистецтво та архітектуру, художньою фотографію, дизайн, моду, історію реклами та кінофільмів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бруева Т.А. Книга как феномен культуры: философский аспект : дис. ... канд. филос. наук : спец. 20.00.01 «Теория и история культуры» / Бруева Татьяна Александровна. — М., 2006. — 170 с.
2. Григорьева О.А. Книга как информационно-коммуникативная система в истории отечественной культуры: структурно-функциональный подход : дис. ... канд. культурологии : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Григорьева Ольга Анатольевна. — Бийск, 2008. — 176 с.
3. Гудімов Павло [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=xuIhj6nmTNs>
4. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Эдмунд Гуссерль. — СПб. : Владимир Даль, 2004. — 400 с.
5. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь: около 50 000 слов / И.Х. Дворецкий. — Изд. 2-е перераб. и доп. — М. : Русский язык, 1976. — 1096 с.
6. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко ; [пер. з англ. М. Гірняк]. — Львів : Літопис. — 384 с.
7. Европейський словник філософій: Лексикон неперекладностей ; пер. з фр. — Вид. друге, випр. — К. : Дух і Літера, 2011. — Т. 1. — 576 с.
8. Иоффе А.М. Введение в книговедение / А.М. Иоффе. — М. : МГИК, 1984. — 74 с.
9. Кашуба М. Книга / Марія Кашуба // Культурологія : енциклопедичний словник / [М.П. Альчук, Ф.С. Бацевич, І.М. Бойко]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В.П. Мельника. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. — 508 с.
10. Лібера Ален де. Інтенція / Ален де Лібера // Европейський словник філософій: Лексикон неперекладностей ; пер. з фр. — К. : Дух і Літера, 2016. — Т. 4. — С. 396.
11. Немировский Е.Л. С книгой через века и страны / Е.Л. Немировский, Б.С. Горбачевский. — М. : Изд-во «Книга», 1964. — 384 с.
12. Панаичіо К. Concertus / Клод Панаичіо ; [пер. Ірини Листопад] // Европейський словник філософій: Лексикон неперекладностей ; пер. з фр. — К. : Дух і Літера, 2011. — Т. 1. — С. 279–283 с.
13. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже // Избранные психологические труды. — М. : Просвещение, 1969. — С. 55–231.
14. Полтавская Е.И. Что содержит в себе понятие «книга» / Е.И. Полтавская // Библиотека. — 2008. — № 11. — С. 72–73.
15. Фае Е. Интеллект, інтелігувати / Емануель Фае ; [пер. Павла Бартусяка] // Европейський словник філософій: Лексикон неперекладностей ; пер. з фр. — К. : Дух і Літера, 2011. — Т. 2. — С. 81–83.
16. Філософський енциклопедичний словник [гол. ред. В.І. Шинкарук]. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
17. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / Noam Chomsky. — Cambridge University Press, 2000 p. — 230 p.
18. Lanz P. The Concept of Intelligence in Psychology and Philosophy / Peter Lanz // Prerational Intelligence: Adaptive Behavior and Intelligent Systems Without Symbols and Logic [Ed. Holk Cruse, Jeffrey Dean, Helge Ritter]. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2000. — Vol. 1. — P. 19–30.
19. Pierce Ch.S. Letter of 12 October to Lady Welby / Charles Sanders Pierce // Semiotics and Significs. The correspondence between Charles S. Pierce and Victoria Lady Welby [Ed. Charles S. Hardwick]. — Bloomington : Indiana University Press, 1977. — P. 22–36.
20. Pierre J. Intentionality / Jacob Pierre // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2014 Edition) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/intentionality/>
21. Smith D. W. Phenomenology / David Woodruff Smith // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/phenomenology/>
22. The Commens Dictionary: Peirce's Terms in His Own Words. New Edition [Ed. M. Bergman, S. Paavola] [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.commens.org/dictionary>
23. The History of Visual Communication [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.citrinitas.com/history_of_viscom/book.html

REFERENCES

1. Bruieva T.A. Kniha kak fenomen kultury: filosofskiy aspekt [The Book as the Phenomenon of Culture: Philosophical Aspect] : dis. ... kand. fil. nauk : spets. 20.00.01 «Teoriia i istoriia kultury» / Bruieva Tatiana Aleksandrovna. — M., 2006. — 170 s.

2. Grigorieva O.A. Kniga kak informatsionno-komunikativnaia sistema v istorii otechestvennoi kultury: strukturno-funktsionalnyi podkhod [Book as the Informational-Communicative Structure in the History of Native Culture] : dis. ... kand. kulturologii : spets. 24.00.01 «Teoriia i istoriia kultury» / Grihorieva Olga Anatolievna. — Biisk, 2008. — 176 s.
3. Hudimov Pavlo [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.youtube.com/watch?v=xulhj6nmTNs>
4. Husserl E. Krisis yevropeiskikh nauk i transtsendentalnaia fenomenolohiia [The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology] / Edmund Husserl. — SPb. : Vladimir Dal, 2004. — 400 s.
5. Dvoretiskii I.Kh. Latinsko-russkii slovar: okolo 50 000 slov [Latin-Russian Dictionary: about 50 000 words] / I.Kh. Dvoretiskii. — Izd. 2-ie pererab. i dop. — M. : Russkii yazyk, 1976. — 1096 s.
6. Eko U. Rol chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv [The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts] / Umberto Eko [per. z anhl. M. Hirniak]. — Lviv : Litopys. — 384 s.
7. Yevropeyskii slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei [European Dictionary of Philosophies: Lexicon of Untranslatables] ; per. z fr. — Vyd. druhe, vypr. — K. : Dukh i Litera, 2011. — T. 1. — 576 s.
8. Yoffe A.M. Vvedeniie v knigovedeniie [Introduction to Book Studies] / A.M. Yoffe. — M. : MGIK, 1984. — 74 s.
9. Kashuba M. Knyha (Book) / Mariya Kashuba // Kulturolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk / [M.P. Alchuk, F.S. Batsevych, I.M. Boiko]; za red. d-ra filos. nauk, prof. V.P. Melnyka. — Lviv : LNU im. I. Franka, 2013. — 508 s.
10. Libera Alen de. Intentsiia [Intention] / Alen de Libera // Yevropeyskii slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei ; per. z fr. — K. : Dukh i Litera, 2016. — T. 4. — S. 396.
11. Nemirovskii Ye.L. S knigoi cherez veka i strany [With the Book through Ages and Lands] / Ye.L. Nemirovskii, B.S. Gorbachevskii. — M. : Izd-vo «Kniga», 1964. — 384 s.
12. Panachchio K. Contseptus [Conceptus] / Klod Panachchio ; [per. Iryny Lystopad] // Yevropeyskii slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei ; per. z fr. — K. : Dukh i Litera, 2011. — T. 1. — S. 279–283.
13. Piazhe Zh. Psiholohiia intelliakta [Psychology of Intelligence] / Zhan Piazhe // Izbrannyye psikhologicheskie trudy. — M. : Prosveshcheniie, 1969. — S. 55–231.
14. Poltavskaia Ye.I. Chto sodержit v sebe poniatii «kniga» [What the Concept of “the Book” Contains] / Ye.I. Poltavskaia // Biblioteka. — 2008. — № 11. — S. 72–73.
15. Faye E. Intellect, intelihuvaty [Intellect, to intellegize] / Emanuel Faye // Yevropeyskii slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei ; per. z fr. — K. : Dukh i Litera, 2011. — T. 2. — S. 81–83.
16. Filosofskii entsyklopedychnyi slovnyk [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] [Hol. red. V.I. Shynkaruk]. — K. : Abrys, 2002. — 742 s.
17. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / Noam Chomsky. — Cambridge University Press, 2000 p. — 230 p.
18. Lanz P. The Concept of Intelligence in Psychology and Philosophy / Peter Lanz // Prerational Intelligence: Adaptive Behavior and Intelligent Systems Without Symbols and Logic [Ed. Holk Cruse, Jeffrey Dean, Helge Ritter]. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2000. — Vol. 1. — P. 19–30.
19. Pierce Ch.S. Letter of 12 October to Lady Welby / Charles Sanders Pierce // Semiotics and Significs. The correspondence between Charles S. Pierce and Victoria Lady Welby [Ed. Charles S. Hardwick]. — Bloomington : Indiana University Press, 1977. — P. 22–36.
20. Pierre J. Intentionality / Jacob Pierre // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2014 Edition) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/intentionality/>
21. Smith D.W. Phenomenology / David Woodruff Smith // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/phenomenology/>
22. The Commens Dictionary: Peirce's Terms in His Own Words. New Edition [Ed. M. Bergman, S. Paavola] [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.commens.org/dictionary>
23. The History of Visual Communication [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.citrinitas.com/history_of_viscom/book.html